

trubadúrok versei „a szerelemtől mint elméleti dologról szólnak.” Akármiről „szóltak” is ezek a versek, a trubadúrok úgy komponálták meg, *mintha* valódi, személyes élményekről beszélnének. Egy nagyon is konkretizálható, individualizált lírai én (aki minden esetben *költő*, aki más költőket akar felülmúlni) könnyen rekonstruálható a versek narratív struktúráiból, beszédhelyzetéből – egy ilyen individualizált lírai beszélő jelenléte különbözteti meg az udvari hagyományt a populáris lírai hagyománytól. Ma meggyőző érvek születtek arra, hogy a nagy galego-portugál joggal, Pero Meogo dalait egyfajta szerelmi történetként felfogott ciklusnak tekinthetjük, de senkinek sem jutna eszébe a galego-portugál költő dalait „személyes élettörténetként”, netalán „szerelmi önéletrajzként” interpretálni. Hiszen itt nincsen a költővel bármilyen módon azonosítható lírai beszélő a versekben. A szerelmi önéletrajz a provanszál költészetben nem valami „fordulat” hatására alakult ki, hanem lehetősége kezdetektől benne rejtett az európai udvari lírában. Nemcsak az olvasói attitűdök változtak meg hirtelen, hanem már az irodalomszociológiai változással egy időben módosult a versek lírai időszemlélete, kialakultak a több költeményt összekapcsoló narratív elemek, s

így vált lehetővé, hogy a verseket önéletrajzot imitáló ciklusokba rendezzék. Ez mindenestre Zemplényi Ferenc a középkori és reneszánsz szerelmi költészet szoros összetartozásáról vallott felfogását erősíti.

A monográfia címében a „reneszánsz és barokk között” megszorítást nemcsak a petrarkista verseskötetről szóló elemzés alapján tarthatjuk túlzottnak. Az európai irodalmat meghatározó műfajok és témakörök egy része a 12. században alakult ki, és ahol lehet, transzformációkat Zemplényi Ferenc a kezdetektől követi. A sok-sok eredeti kérdésfeltevést, új nézőpontot bevezető, számos adekvátnak tekintett félígazságot megkérdőjelező monográfia informatív gazdagsága miatt kitűnő egyetemi tankönyvként is szolgálhat a felsőoktatásban. Emiatt csak sajnálhatjuk, hogy az egyes tanulmányok jegyzetanyaga – nyilván, mert a szerző a véleményét az egyes kérdésekről ma is relevánsnak tartja – nem követi a szakirodalom legújabb változásait. A szerző legnagyobb érdeme, hogy az elemzési módszerek változatossága, az összehasonlító anyag gazdagsága miatt monográfiája példaadó lehet minden korszak irodalomtörténésze számára.

Bánki Éva

GÁBOR CSILLA: KÁLDI GYÖRGY PRÉDIKÁCIÓI (FORRÁSOK, TEOLÓGIA, RETORIKA)

Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001, 298 l. (Csokonai Universitas Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 24).

Irodalomtörténetünk jókora „fehér foltjának” kiszínesítésére vállalkozott Gábor Csilla, amikor hosszú évek óta folytatott Káldi-kutatásainak eredményeit egységes

egésszé rendezte. A bevezető áttekintés (*Káldi György a magyar irodalmi hagyományban*) meggyőzhet róla, mekkora szükség van a prédikációk korszerű vizs-

gálatára. A kötet szerzője három pillérre építi munkáját: filológiai, teológiai és retorikai szempontú elemzéseket ígér. Ennek megfelelően határolható el a kötet három fő része. Sietek megjegyezni: a részek önmagukban is, de különösen együttesen, egymáshoz kapcsolódva ennél jóval többet nyújtanak.

A *beszédek forrásairól* szóló első nagyobb egység a hagyományos filológiával szemben támasztható követelményeknek is tökéletesen megfelel, hiszen világosan elkülöníti a különböző rétegeket a bibliai szövegektől a kortárs szerzőkig. Ezen túlmenően azonban lényegesen többet is megtudunk az idézetek funkciójáról. Szemléletes példákon keresztül válik világossá, hogyan lehetnek a citátumok mint exemplumok az argumentáció eszközei, vagy hogyan állhatnak az értelmezés szolgálatában. Az ars compilandi mint a szöveg szerveződésének kulcsa Bárcsi Ildikó óta része hazai irodalomtudományunknak. Gábor Csilla sok más vonatkozásban is credeti módon alkalmazza a legújabb kutatási módszereket: egy helyen például a szentírási hivatkozások sorozatában „egy bibliai megalapozottságú antropológiai rendszer párlatát” véli felfedezni (31–32). Az antik elemek színesíthetik az előadást, de szemléltethetnek és taníthatnak is. Találón kiválasztott idézetek segítségével a patrisztikus teológia különösen az erkölcsi nevelést, míg a skolasztika inkább a hitigazságok elsajátítását szolgálhatja. A szerző különösen fontosnak tartja a kortársak idézéséből levonható következtetéseket. A reformáció külföldi és hazai képviselőinek cáfolata a prédikációk hitvitázó vonulatát jellemzi. A korabeli katolikus szellemiség – egyáltalán nem megle-

pő módon – elsősorban a jezsuitáktól vett idézetekből bontakozik ki.

Káldi György forrásidézésével Gábor Csilla a középkori és a kora újkori prédikációk közti egyik lényeges különbséget, a „megejtő naivitás” és az „értelmi meggyőzés” szembeállítását is érzékeltetni tudja: „Káldi arra törekszik, hogy a tekintélyi közlésnek az ésszerűséggel való összehangját kiemelve, hogy a hivatkozások tekintélyi súlya ésszel beláthatósága által is növekedjék” – foglalja össze meglátásait, ésszel belátható véleményét Gadamer tekintélyével is megtámogatva (58).

Könyve második fő részében a szerző „az értelmezés értelmezését” megkísérelve *A beszédek teológiai rendszerét* vázolja, a Tridentinum utáni megújulás megvalósítását. Itt is az irodalomtudomány korszerű megközelítéseihez kapcsolódik: kommunikációs problémaként értelmezi a teológiai ismeretek továbbadását a hallgatóság szélesebb rétegeinek.

A vezérelv: dogmatika és morálteológia összefüggései. Izgalmas idézetek sorozata szemlélteti, hogyan válnak érthetővé a különféle „czeremóniák” mint szimbólumok magyarázatával az önmagukban elvontnak tűnő hitigazságok – ebből természetesen Ricoeur sem maradhat ki –, olykor a szubjektív mozzanatok sem nélkülözve. A dogmatikai fejtegetések viszont a módszeres fogalmi elemzés segítségével próbálják a hívek számára megvilágítani a megújuló teológia eredményeit. A legárnyaltabban tárgyalt helyek Istenhez, a Szentháromsághoz, Jézus Krisztus személyéhez kapcsolódnak. Ugyancsak részletesen kerülnek elő a kegyelemtan különféle kérdései: kegyelem és szabad akarat, szabadság és predestináció.

Érdekes a jezsuita szellemiség tudatos-ságának bemutatása. Gábor Csilla felhívja a figyelmet a renchez kapcsolódó külsőségek, tények, adatok hangsúlyozására, de ezeknél fontosabbnak tartja, ahogyan Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatainak módszerei megjelennek a beszédekben. Az *Exercitia spiritualia* és a Káldi-prédikációk megfelelő helyeinek összevetése nyomán válnak nyilvánvalóvá a lényeges tartalmi egyezések.

Összegezve a hittételek magyarázatával, egyben az erkölcsi követelmények meg-alapozásával foglalkozó részt, Gábor Csilla megállapítja, hogy Káldi György sikeresen oldotta meg a kommunikációs helyzetet: „a tudományos kutatás eredményeit úgy közli érthető módon, egy populáris műfaj keretei között, hogy elkerüli az ilyenkor veszélyes csapdákat: a tanok vulgarizálását, félreértéshez vezető leegyszerűsítést egyfelől és a magyarázat túlkomplikálását másfelől” (118).

A harmadik, a *Műfaj és retorika* problémáit taglaló fő rész háromfelé választ-ható. Először a szerző a prédikációtörténet tágabb összefüggéseiben helyezi el Káldit, összefoglalva a leglényegesebb tanulságo-kat mindabból, amit az utóbbi évek és évtizedek külföldi és hazai kutatásaiból tudni lehet a műfaj jelentőségéről, hasz-nosságról és kellemességről, a közönség-hez való alkalmazkodásról és a kommuni-kációs helyzetek különbözőségéről, kötet-kompozícióról és a klasszikus *genusok* kései változatairól. Ebben a kontextusban válnak megragadhatóvá a Káldi-prédiká-ciók általános jellemzői.

A retorikai szempontokon alapuló rész második harmadában három prédikáció beható elemzése rajzol szemléletes képet a szerző módszereiről. Igen hasznos, hogy a

kiválasztott beszédek teljes szövege olvas-ható a *Függelékben*, összesen mintegy 60 lapnyi terjedelemben. A tanító nemhez (*genus didascalicum*) tartozó beszéd a szeplőtelen fogantatásról szól. Gábor Csilla érzékeny vizsgálata meggyőz róla, hogy a tárgyalt mű az adott nem jellemző darabja, hiszen Káldi minden eszközzel az intellektuális tartalom kiemelésére törek-szik, és ennek érdekében lemond az erköl-csi nevelésről. A Xavéri Szent Ferenc kiválóságát bemutató prédikáció a dicsérő nem (*genus exornativum*) példája. A szent erényeinek részletezése alkalmas az erköl-csi buzdításra, de – amint azt a retorikai eszköztár aprólékos számbavétele is igazolja – a téma kifejtése ennél is nagyobb mértékben szolgálja a gyönyörködtetést és a csodálatkeltést. A tanácskozó nem egyik leszármazottja az erkölcsi oktatásra való (*genus institutivum*), példája a tizenkét éves Jézusról szóló prédikáció. Szülők és gyermekek viszonyát taglalja. Célja az akarat megindítása, hogy a hallgatók ele-get tegyenek a gyakorlati életre vonatkozó morális tartalmú utasításoknak.

Kritikatörténeti szempontból különösen érdekes a retorikai vizsgálatok utolsó har-mada. Ennek tárgya Káldi György néhány reflexiója. Pontos megfigyelések alapján derül ki, hogy „szemléletében az ékesszó-lás tana nem pusztán a szövegalakítás technikája, hanem adott esetben a teológiai magyarázat, az érvelés tárgya – tehát el-mélet” (181). Sok mindent árul el a meto-nimiához fűzött megjegyzések finom elemzése; ennél jóval részletesebb Káldi „exemplumkezelő gyakorlatának” boncol-gatása.

A kötetet záró kitekintésben a szerző a középkori skolasztika és misztika barokk kori továbbélése kapcsán a kora újkor

periodizációs problémáit is felveti, igen tág összefüggésekben keresve helyét Káldi Györgynek.

Lezárva e vázlatos ismertetést is, mindenképpen hangsúlyozandók Gábor Csilla monográfiájának elévülhetetlen érdemei. Hiszen a korszak kiemelkedő fontosságú szerzője most részesült először jelentőségéhez méltó, részletező, egyben összefoglaló értékelésben. A filológiai, a teológiai és a retorikai szempontokat együttesen

alkalmazva és folyamatosan egymásra vetítve a maga összetettségében válik értelmezhetővé Káldi György prédikációinak gondosan összefont szövedéke, meggyőzve az olvasókat arról, hogy az első teljes katolikus bibliafordítás mellett a szerző munkásságának ez a területe is kitüntetett helyet érdemel régi irodalmunk történetében.

Bartók István

S. VARGA PÁL: KÉT VILÁG KÖZT VÁLASZTHATNI (VILÁGKÉP ÉS TÖBBSZÓLAMÚSÁG AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁBAN)

Budapest, Argumentum Kiadó, 1997, 171 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 141).

A könyv alcíme is jelzi, hogy S. Varga Pál *Tragédia*-olvasata a mű nyelvezetének interaktív természetét, a dialogicitás elvét kitüntetett értelmezési paradigmaként kezeli. S mivel a nyelv, a műforma (persze nem pusztán a drámaiságból adódó) dialogikus karakterét egy – nézetem szerint jellegzetesen – romantikus alkotás kapcsán emeli ki, eljárása egyik legfőbb eredményének tartható, hogy azon romantikus poétika újraértéséhez is hozzájárul, melyvel kapcsolatban mindmáig erősen tartja magát a „kinyilatkoztató” dikció egyoldalú tulajdonítása. E megállapításnak ellentmondhat, hogy a párbeszéd elméletét igen mélyrehatón applikáló értekezés kevésbé tér ki epochális összefüggésekre, a „történeti olvasat” (Jauss) sajátosságaira. De a tartózkodás éppen azzal magyarázható, hogy az iménti kezdeményezések sok tekintetben ütköznek magának a romantikaértésnek nálunk széles körben érvényesülő hagyományával, a vonatkozó – a *Tragédia* hatástörténetében is megszólaló – korszakszisztémákkal, így az értekezés

kevésbé találhat támaszra ott, ahonnan minden jel szerint elszakadni kíván. Az interpretáció tehát látens módon bár, de lényegesen túlhalad azokon a korszakoló előfeltevéseken, melyek a 19. századi magyar irodalom befogadás-történetét mindmáig a legerőteljesebben befolyásolják. (Több példát is hoz az „elbeszélő művek nyelvének” bizonyos típusú dialógizálódására a korszak magyar epikai irodalmából.) Nem meglepő, hogy e túljutás első lépése az egyes szövegekre koncentráló analízisekből kiindulva történik meg, felidézve a romantika folytonos újragondolásának Paul de Man-féle – a szövegek konkrétumaihoz mindig visszatérő, ekként állandó korszakretorikai módosulásokat előidéző – logikáját.

Amennyiben pedig a tanulmány legfőbb célkitűzése a dialogikus (mint polifonikus) paradigma érvényesülésének kifejtése a 19. század egyik „főműve” kapcsán (vagyis kiterjesztése a modernség „előtti” magyar irodalomra, az ekként aktuális jelentéseknek a szövegből való kinyerése érde-